

Historični seminar 6

Uredili

Katarina Keber in Katarina Šter

Ljubljana 2008

HISTORIČNI SEMINAR 6

Uredniški odbor Katarina Keber, Katarina Šter, Mojca Žagar Karer

Znanstvena monografija je recenzirana.

Uredili Katarina Keber in Katarina Šter

Jezikovni pregled Mojca Žagar Karer in Helena Dobrovoljc

Oblikovanje Milojka Žalik Huzjan

Prelom Brane Vidmar

Založnik Založba ZRC, ZRC SAZU

Zanj Oto Luthar

Glavni urednik Vojislav Likar

Način dostopa (URL): <http://hs.zrc-sazu.si/eknjiga/>

ISBN tiskane izdaje: 978-961-254-059-3

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

930.85(082)

930.1(082)

HISTORIČNI seminar 6 [Elektronski vir] / uredili Katarina Keber in
Katarina Šter. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008

ISBN 978-961-254-060-9

I. Keber, Katarina

237890816

© 2008, Založba ZRC, ZRC SAZU

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).

Direktni učinci Crne smrti u Dubrovniku 1348. godine

GORDAN RAVANČIĆ*

SAŽETAK

Iako su glavne sastavnice i smjerovi širenja velike epidemije s polovice 14. stoljeća uglavnom poznati u historiografiji, ovo pitanje nije se detaljnije obrađivalo na hrvatskim prostorima. Ipak, primjer Dubrovnika tj. dolaska i širenja epidemije na dubrovačkom prostoru pokazuje da tu postoji dosta prostora za dopune postojećem znanju o tom problemu. Na temelju dostupne literature i sačuvane arhivske i objavljene povijesne građe, autor se osvrće na neka pitanja glede neposrednih posljedica ove epidemije na dubrovačkom području.

KLJUČNE RIJEČI

Dubrovnik, srednji vijek, epidemija, kuga, Crna smrt

ABSTRACT

Although many western historiographies researched the problems of the great plague epidemic from the mid-fourteenth century, this question was not investigated within the Croatian historiography. However, the example of Dubrovnik (Ragusa) reveals that there exist enough extant sources to examine this issue. Therefore, on the basis of the literature and extant sources from the period, author analyses some questions regarding the immediate impact of this epidemic in the Dubrovnik region.

KEY WORDS

Dubrovnik (Ragusa), Middle Ages, epidemic, plague, Black Death

Utvrđiti vrijeme početka neke epidemije ponekad nije lak zadatak jer izvorna građa često donosi suprotstavljane podatke. Razlozi tih nepoklapanja leže u činjenici da su autori sačuvanih narativnih izvora prenosili i zapisivali vijesti onako kako su ih sami čuli, čitali i razumijevali. S druge strane, izvorna građa poput oporuka i zapsnika općinskih vijeća, nastaje iz sasvim drugih pobuda. Njihovim autorima nije bila namjera ostaviti traga za buduća pokoljenja, nego

* Dr. Gordan Ravančić, zgodovinar, znanstveni novak, Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, Zagreb
gordan@isp.hr

jednostavno administrirati tekuće poslove, sukladno odlukama upravljačkih i zakonodavnih tijela date zajednice.¹

Jednako tako, mora se imati na umu kako je vrlo lako moguće da je od trenutka stvarnog dolaska epidemije i trenutka od kad je njena prisutnost zabilježena u izvorima moglo proći neko vrijeme. Naime, radi se o vremenu potrebnom da zaražena buha dođe u kontakt s novim nosiocem, potom vremenu inkubacije, ali isto tako i o određenom vremenskom razdoblju da zajednica (tj. oni koji zapisuju) primijeti, a onda i zabilježi da se radi o nečem nesvakidašnjem – velikom pomoru stanovništva u kratkom vremenskom intervalu. Sve u svemu, dosadašnja istraživanja europskih historiografija zaključuju da u gradu ovo vremensko razdoblje – od dolaska prvih zaraženih do izbijanja epidemije koja bi bila zabilježena u pisanoj građi – iznosi približno 6 tjedana.²

Narativni izvori, najčešće govore o samom početku 1348. kao vremenu dolaska epidemije u grad. Tako kronika Nikole Ragnine govori da je bolest u grad došla 15. januara, te da se proširila čitavim dubrovačkim područjem i zadržala se sedam mjeseci, iako su se posljedice osjećale još čitave tri godine.³ Isti podatak o početku epidemije donosi i kronika Ivana Marinova Gundulića.⁴ Nasuprot tome, čini se da mlađim kroničarima nije bilo toliko važno zabilježiti taj podatak, jer Anonimova kronika⁵ i ona Junija Rastića⁶ ništa preciznije ne govore o vremenu dolaska bolesti u grad. Nadalje, uvodni tekst treće knjige arhivske serije *Opera pia* govori o 15. decembru kao datumu početka epidemije u gradu.⁷ Iz samog sačuvanog teksta čini se da se taj datum odnosi na godinu 1348., te tako ovaj podatak donekle unosi zbrku u

¹ O stanju sačuvanosti izvorne građe za proučavanje Crne smrti u Dubrovniku i ostalim gradovima istočne jadranske obale vidjeti npr. Ravančić, Prilog proučavanju Crne smrti, str. 7–18.

² Vidjeti npr.: Benedictow, *The Black Death*, str. 57–60.

³ *L'anno di Cristo 1348. Peste orrendissima et crudelissima fu quest'anno in Ragusa. Cominciò a di 15 gennaio, et (continuò) per corruzion dell'aria, per tutto lo territorio, per mesi 7, benchè durasse anni 3 [...].* Vidjeti *Annali di Ragusa del magnifico ms. Nicolo di Ragnina*, str. 227. Dalje: *Ragnina*.

⁴ *Questo male cominciò a scoprirsi li 15 di gennaio [...]. Croniche ulteriori di Ragusa – probabilmente opera di Giovanni di Marino Gondola*, str. 391. Dalje: *Gondola*.

⁵ *Li Annali della nobilissima Republica di Ragusa - aggiuntovi nella fine un rattamento di moderni annali o veramente cronache*. Dalje: *Anonim*.

⁶ *Cronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451)*. Dalje: *Resti*.

⁷ [...] *Cunço sia che neli anni domini M^oCCC^oXL^oVIII^o. Lo nostro signor Dio mando çudisio oribile et inaudito in lo universo mundo si soura li Christiany come soura li pagani zoe mortalitade de homeni et plu de femene de infirmita inaudida et incurabile [...] la qual mortalitade començo in Ragusi nel predio millesimo die XV de deçembrio [...].* Vidjeti *Opera pia*, fol. 9.

kronologiju pojave epidemije na dubrovačkom području. Međutim, ako se izričaj *predio millesimo* protumači kao »prethodne godine« tada bi to značilo da je Crna smrt u grad došla 15. decembra 1347. godine. Ako se ovakvo tumačenje prihvati, iz svega proizlazi da ovaj zapis nije u tolikom nesuglasju sa zapisima dubrovačkih kroničara.

Čitajući dubrovačke zapisnike Velikog i Malog vijeća mogu se izvući ponešto drugačiji zaključci. Naime, odluke dubrovačkih vijeća s kraja 1347. ničim ne odražavaju neku zabrinutost u svezi s epidemijom koja se približavala gradu. Jedina vijest koja bi možda mogla odražavati neku zabrinutost jest odluka Maloga vijeća da se u gradu na dvije godine zaposli *magister Jacobus physicus* čija bi služba započela u martu.⁸ Liječnik je iz Padove uistinu stigao u grad početkom marta o čemu svjedoči i zapis u knjigama vijeća.⁹ Međutim, dubrovačke vlasti su i inače imale običaj zapošljavanja stalnog gradskog liječnika (ili čak više njih), bez obzira na epidemije i bolesti u gradu.¹⁰ Stoga, ova odredba ne može odražavati zabrinutost dubrovačkih vijećnika glede epidemije Crne smrti. Dapače, čini se da su se dubrovačka upravljačka tijela još na samom početku 1348. bavila sasvim praktičnim i svakodnevnim stvarima poput određivanja odnosima vrijednosti novca, problemima vezanim uz određivanja tutora, postavljanjima carina na različite proizvode i sličnim pitanjima.¹¹

Tek 19. januara dubrovačko Veliko vijeće registrira pojavu epidemije, ali ne u gradu, nego na otoku Šipanu. Iako svjesni opasnosti od širenja epidemije, dubrovački vlastelini nisu u prvi mah puno učinili – izglasali su slobodu gospodinu knezu i njegovu Malom vijeću da učine što smatraju potrebnim kako bi spriječili daljnje širenje epidemije. No, istovremeno vijećnici se nisu mogli složiti treba li zaraženi otok izolirati ili ne, kako ne bi bilo zapreka prometu ljudi i roba. S obzirom na taj prioritet, otok je ostao neizoliran.¹²

Čini se da Malo vijeće s knezom nije moglo učiniti naročito puno – na Šipanu poslali barbira. Međutim, ta akcija nije urodila nikakvim plodom, jer je nesretni barbir uskoro i sam podlegao naletu epidemije. Stoga je Veliko vijeće već 12. februara odlučilo njegovoj udovici Marici isplatiti četiri perpera, kao nadoknadu za preminulog supruga

⁸ *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* 10, *Monumenta Ragusina – Libri reformationum*, sv. 1, Dalje: *Monumenta Ragusina*, sv. 1.

⁹ *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* 13, *Monumenta Ragusina – Libri reformationum*, sv. 2, str. 17. Dalje: *Monumenta Ragusina*, sv. 2.

¹⁰ Blažina-Tomić, *Uloga javnih zdravstvenih službenika*, str. 60, 62; Blažina-Tomić, *Historical development*, str. 90.

¹¹ *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 7–11.

¹² Isto, str. 11.

u općinskoj službi.¹³ Međutim, prema svemu sudeći, preminuli barbir i dalje širenje epidemije još uvijek nisu vijećnike pretjerano zabrinjavali, jer i površni pogled na zapisnike njihovih sjednica otkriva da su se sadržaji vođenih rasprava i dalje okretali svakodnevnim problemima. Dapače i odluka o davanju novčane potpore barbirovoj udovici donesena je »kao usput« zajedno s novčanim potporama franjevcima.

Ipak, u jednoj od odluka može se uočiti da je epidemija već tijekom januara i u gradu ostavila traga, samo što Dubrovčani, čini se, nisu uočavali opasnost. Naime, zadnjega dana februara Veliko vijeće uočava da je broj neizvršenih oporuka nakon Bogojavljenja (6. januara) znatno narastao uslijed nemogućnosti njihova izvršavanja. Razlog tome bila je smrt svjedoka ili izvršitelja oporuka.¹⁴ Stoga je vijeće odlučilo izabrati tri vlastelina da zajedno s knezom pronadu nedostatke ovih oporuka i izvrše ih. Iako se nigdje u ovoj odredbi ne govori o epidemiji, za vjerovati je da je do ovog problema došlo upravo zbog pojave bolesti u gradu. Ovakav razvoj situacije upućuje da je epidemija evidentirana na Šipanu već tijekom januara polako došla i u sam grad.

Kada je početkom marta u Dubrovnik došao liječnik Jakov iz Padove, bolest je već uzela maha u samom gradu. Već 19. marta Malo vijeće je odlučilo, zbog sve većeg broja umirućih, izabrati trojicu vlastelina da pronadu neko udaljenije mjesto za ukop preminulih. Naime, vijećnici su ustanovili da postojeće groblje više nije bilo dostatno. Osim toga, i brzina kojom se moralo ukapati bila je velika pa su grobovi plitko kopani, te se u gradu pojavio nezdravi vonj. Stoga je Malo vijeće povrh svega dalo slobodu trojici izabranih službenika da oko rečenog problema mogu napraviti sve što im se za održanje čistoće zraka u gradu učini potrebnim.¹⁵ Ova odredba o potrebi održanja čistoće zraka u gradu ukazuje da su dubrovački vijećnici bili upoznati s tadašnjim teorijama o širenju epidemije, prije svega s teorijom o mijazmima, te se njihova reakcija u potpunosti uklapa u obrazac koji se mogao pratiti i u drugim gradovima zahvaćenim epidemijom. Međutim, za razliku od vlasti u nekim talijanskim gradovima, Dubrovčani nisu zakonski branili svaki kontakt sa zaraženima, njihovim stvarima i preminulima od kuge.¹⁶ Vjerovanje da se bolest širila zrakom može se uočiti i u kroničarskom spisu Nikole de Ragnina, koji piše da su mnogi bolesti

¹³ Isto, str. 12.

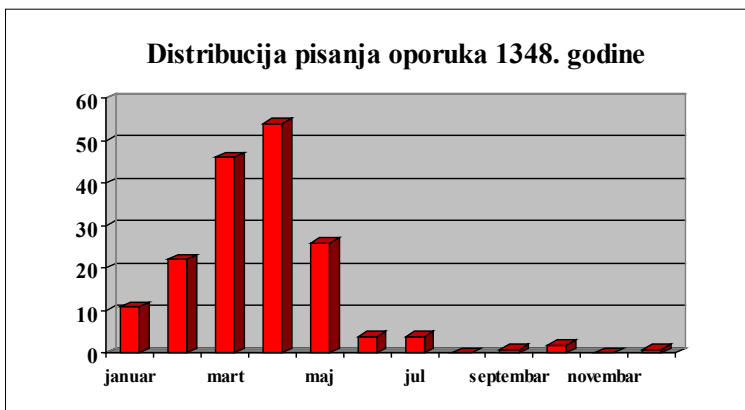
¹⁴ Isto, str. 15.

¹⁵ Isto, str. 18.

¹⁶ O reakcijama gradskih vlasti na pojavu epidemije Crne smrti vidjeti: Henderson, *The Black Death in Florence*, str. 136–150.

pokušavali izbjeći mirišljivim maramicama.¹⁷ Isti »lijek« spominje i Boccaccio u Dekameronu.¹⁸

Čini se da ništa nije pomagalo te je epidemija i dalje bila sve prisutnija. Ovakav razvoj situacije potvrđuje i distribucija pisanja oporuka tijekom 1348. godine. Naime, iz grafikona 1 se vrlo jasno može vidjeti da je broj pisanih (tj. sačuvanih) oporuka počeo rasti već tijekom februara. U martu je došlo do naglog porasta, a broj pisanih oporuka bio je najveći tijekom aprila. Iako, ovaj grafikon pokazuje samo trend, jer broj sačuvanih oporuka nikako nije jednak broju napisanih oporuka (niti je jednak broju preminulih osoba tijekom epidemije), mislim da odražava stanje duha u gradu. Stoga proizlazi da rast i pad broja oporuka odražava i napredovanje epidemije, tj. njeno kasnije uzmicanje.¹⁹

Grafikon 1: Distribucija pisanja oporuka 1348. godine

Zanimljivo je primijetiti da upravo tijekom marta epidemija uzima maha i u drugim dalmatinskim gradovima. O tome zorno svjedoče zapisnici mletačkog Vijeća umoljenih s kraja marta. Čini se da se i sama *Serenissima* tih mjeseci našla strašno pogođena, jer na izjave Trogirana i Splitsana o strašnom pomoru odgovara samo samilosnim riječima.²⁰ Prema svemu sudeći, bolest se iz ovih gradova proširila pre-

¹⁷ *Ragnina*, str. 227–228.

¹⁸ Boccaccio, *Dekameron*, str. 12.

¹⁹ Grafikon je načinjen na osnovu oporuka sačuvanih u arhivskoj seriji *Testamenta notariae*, 10–1, sv. 5. (dalje: *TN*), gdje je zapisana većina sačuvanih oporuka (303). Upravo ovakvom metodom za područje srednje i sjeverne Italije koristi se i Cohn, *The Black Death*, str. 703–738.

²⁰ *1348. die 29 marcii, capta: quod istis ambaxatoribus de Tragurio et Spaletio expo-*

ma unutrašnjosti. O tome posredno svjedoči podatak da su početkom marta građani Splita i Trogira željeli pomoći knezu Mladenu Šubiću, koji se našao pokošen bolešću.²¹ No bez obzira na dobre želje, bolest je bila jača i knez Mladen je početkom maja preminuo u Trogiru.²²

Kuga je poput jahača apokalipse samo pratila veliki rat između ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika i Venecije, koji se u to vrijeme odvijao u zaleđu dalmatinskih gradova. Dalmatinski gradovi tako su se našli pogođeni i ratom i epidemijom, o čemu možda ponajbolje svjedoče i njihove apelacije Veneciji.²³ Rata su se tada bojali i Dubrovčani, što se može vidjeti i iz zapisnika rasprava dubrovačkih vijeća.²⁴ O realnim izgledima da bi rat mogao zakucati i na dubrovačka vrata govori i činjenica da je *Serenissima* u aprilu odobrila izvoz određene količine oružja iz Venecije u Dubrovnik.²⁵ Zanimljivo je primijetiti da je ova mletačka odluka o dopuštenju izvoza oružja upućena u Dubrovnik zajedno s mletačkim žaljenjem na dubrovački izvještaj prema kojem je grad, pogođen epidemijom, izgubio mnoštvo stanovnika.

Iz navedenog se može zaključiti da je tijekom marta bolest posvema uzela maha u samom Dubrovniku, kao i na čitavoj istočnojadranskoj obali. U ovakvu kronologiju širenja zaraze na Jadranu u potpunosti se uklapa i slučaj Venecije, gdje je epidemija zamijećena krajem januara, a razbuktala se upravo u razdoblju od marta do juna 1348. godine.²⁶

Vezano uz pojavu epidemije na dubrovačkom području, postavljaju se pitanje kako je bolest došla do grada, tj. iz kojeg smjera. Iako izvori o tome ništa direktno ne govore, za pretpostaviti je da je bolest do dubrovačkog teritorija došla jednim od onodobnih trgovačkih pravaca na kojima se Dubrovnik nalazio. Čini se da je epidemija, kako je već navedeno, prvo izbila na otoku Šipanu, do kojeg je nedvojbena došla morskim putem. S druge strane, budući da je Dubrovnik još od 13. stoljeća imao vrlo razvijene trgovačke poslove i s krajevima u svom kopnenom zaleđu, postoji mogućnost da je epidemija do dubrovačkog teritorija došla i kopnenim (balkanskim) putovima.²⁷ Međutim, saču-

nentius mortalitatem magnam, que cives suos invasit, [...]. Vidjeti: *Listine ob odnosjajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, str. 71. Dalje: *Listine*.

²¹ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 11, str. 444. Dalje: *Codex diplomaticus*.

²² Novak, *Prošlost Dalmacije*, str. 128; *Povijest Hrvata – srednji vijek*, str. 224.

²³ *Listine*, str. 71; Janeković-Römer, *Višegradski ugovor*, str. 62.

²⁴ *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 18–19, 24 [...]; Janeković-Römer, *Višegradski ugovor*, str. 62.

²⁵ *Listine*, str. 78.

²⁶ Usporediti: Bergdolt, *La peste nera*, str. 74; Benedictow, *The Black Death*, str. 72.

²⁷ O mogućem pravcu širenja epidemije balkanskim trgovačkim putovima vidi npr.: Ziegler, *The Black Death*, str. 85 i dalje.

vani arhivski materijal ne daje nikakve potpore toj tezi, iako ostavlja prostora za nju.

Pri svemu ovome valja imati na umu i vrijeme kad je epidemija zabilježena u izvorima, te pokušati razlučiti kad je epidemija uistinu došla do grada. Sa što točnijim utvrđivanjem vremena dolaska epidemije na dubrovačko područje i sam grad moći će se preciznije ocijeniti promptnost reakcije dubrovačkih vlasti, a istodobno razriješiti male kronološke nedoumice koju stvaraju sačuvani pisani izvori.²⁸ U takvom blagom kronološkom nesuglasju vjerojatno je najlakše odlučiti se za istinitost podataka koje donose zapisnici dubrovačkih vijeća, jer ti su podaci zapisivani paralelno sa samim događanjima u gradu; poglavito jer se ugrubo poklapaju s kroničarskim podacima. S druge strane, tekst prologa trećeg sveska *Opera pia* donekle stvara kronološku zbrku. Podaci o izvršenjima oporuka iz 1348./1349. upisivani su u taj treći svezak tijekom 50-ih godina 14. stoljeća, kada je sjećanje na minulu epidemiju bilo još prilično svježije i vjerojatno dovoljno precizno za utvrđivanje vremenskog okvira dolaska i trajanja epidemije.

Da bi se razriješio ovaj kronološki zaplet, valja se prisjetiti spomenutih rezultata istraživanja širenja kužnih epidemija u srednjovjekovnim europskim naseljima. Kao što je već navedeno, europske historiografije utvrdile su da gotovo uvijek postoji određen vremenski odmak između vremena dolaska zaraze i trenutka kada to biva zabilježeno u pisanoj građi.²⁹ To bi značilo da su podaci koje donosi *Opera pia* vjerojatno najbliži stvarnom vremenu kada je epidemija došla do dubrovačkog područja, a to bi bilo negdje krajem novembra i početkom decembra 1347. godine.³⁰ Dodatnu potvrdu ovakvoj rekonstrukciji mogu pružiti i podaci o širenju epidemije u talijanskim gradovima. Crna smrt svoj put započela je u Messini u septembru 1347., da bi već u decembru zahvatila i Reggio u Calabrijii, a do januara 1348. proširila se do Genove i Pise.³¹ U Veneciji epidemija je uočena krajem januara i početkom februara,³² tako da se dubrovački slučaj sasvim dobro uklapa u ovakav kalendar kuge na području jadranskog bazena.

Epidemija je najvjerojatnije došla u grad morskim putem i to na mletačkim lađama koje su, jednako kao i denoveške, nosile Crnu smrt kao usputni i neželjeni teret zajedno s robom s Bliskog istoka.³³ Prema svemu sudeći, epidemija je prvo buknuła na otoku Šipanu, a budući da dubrovačke vlasti u prvi mah nisu dovoljno rigorozno reagira-

²⁸ O tome vidjeti početak članka.

²⁹ Vidjeti bilješku 2.

³⁰ Usporediti npr. Benedictow, *The Black Death*, str. 75.

³¹ Isto, 92 i 94; Bergdolt, *La peste nera*, str. 65.

³² Bergdolt, *La peste nera*, str. 67, 74; Benedictow, *The Black Death*, str. 72, 94.

³³ Benedictow, *The Black Death*, str. 72.

le, uskoro se i grad Dubrovnik našao pod udarom jednog od jahača Apokalipse.

Dubrovačke vlasti nisu odmah izolirale zaraženi otok vjerojatno zbog gospodarskih razloga – nisu htjeli nepotrebno proširiti paniku i time privremeno isključiti svoj grad s trgovačke karte istočnoga Jadrana. Slično su postupale i vlasti u drugim trgovačkim gradovima, no bilo je i gradskih magistrata koji su drugačije reagirali na pojavu epidemije.³⁴ O skrbi za redovitost trgovine i gospodarstva svjedoči i činjenica da su u tom razdoblju dubrovačke vlasti pomno vodile brigu o redovitosti prihoda svojih carina, vrijednosti novca, te poštivanju privatnog posjeda svojih podanika.³⁵ Međutim, budući da minimalne poduzete mjere nisu donijele rezultata, a epidemija se proširila do grada, Dubrovniku je uskoro zaprijetilo stanje potpunog kaosa. Ubrzo je postalo jasno da je promptna reakcija uprave neophodna, jer je već u martu smrtnost dosegla tolike razmjere da gradska groblja nisu bila u stanju prihvatiti toliki broj naglo preminulih.

Iako u prvi mah dubrovački vijećnici nisu dovoljno žustro reagirali na pojavu epidemije na njihovu području, konkretna i organizirana obrana grada ubrzo je postala više nego nužna. Budući da nisu bili svjesni prirode bolesti i njenog uzročnika, dubrovački su vijećnici isprva pristupili problemu administrativno – rješavajući posljedice koje su unijele nered u upravu i svakodnevni ritam života grada. Jedan od prvih problema do kojeg je došlo već je naveden – nemogućnost legalnog izvršenja oporuka uslijed smrti svjedoka i pitropa. Problem se je pokušalo riješiti tako da je krajem februara i početkom marta oformljeno tijelo koje je trebalo otkloniti taj administrativni zastoj. Međutim, budući da osnovni problem nije rješavan, kaos u administraciji izvršenja oporuka nije mogao biti otklonjen, te je odredba ponavljana i početkom maja, a i kasnije.³⁶

Pitanje izvršenja oporuka dodatno se zakompliciralo kada su dubrovački vijećnici postali svjesni da velik dio oporuka sadrži odredbe o naplati nenaplaćenih dugova oporučitelju.³⁷ Stoga je već početkom maja određeno da knez s Malim vijećem mora izvidjeti istinitost svih onih dugovanja izraženih u oporukama čiju valjanost nije bilo moguće utvrditi redovitim putem.³⁸ Jednako tako, vjerojatno nastojeći

³⁴ Grmek, *Le concept d'infection*, str. 35–38; Henderson, *The Black Death in Florence*, str. 143–144; Janeković-Römer, *I lazaretti di Dubrovnik*, str. 246–250.

³⁵ *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 7–20.

³⁶ Dinić, *Uticaj kuge*, str. 12; *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 23, 32.

³⁷ Od sačuvanih oporuka iz ovoga razdoblja otprilike jedna trećina (109 od 303) eksplicitno sadrži odredbe o potrebi naplate različitih novčanih dugovanja. (*TN*, 10-1, sv. 5, *passim*).

³⁸ *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 23.

ubrzati taj administrativni zastoj, istoga dana Veliko vijeće odlučuje da gospodin knez i Malo vijeće imaju slobodu potražiti i zaposliti još jednoga notara uz postojećeg notara Ivana koji je stajao na čelu kancelarije.³⁹ Međutim, već polovicom istoga mjeseca notar Ivan je preminuo, te Veliko vijeće 14. maja daje gospodinu knezu slobodu izbora i zapošljavanja dvojice notara.⁴⁰ U međuvremenu, dok ne dođe novi notar, određeno je da kancelar može bilježiti isprave poslova zaključenih u Dubrovniku, ali uz kontrolu suca kurije. Plaća za taj posao određena mu je na pola groša za vrijednost svakog solidu u ugovorima koje će bilježiti.⁴¹

Do sredine juna kaos u administriranju i izvršavanju oporuka mora da je postao izuzetno velik problem, jer Malo vijeće 21. juna određuje da se sve oporuke nastale u razdoblju epidemije moraju zapisati u jednu bilježnicu. Taj posao povjeren je trojici plemića, Luki de Lucari, Šimi de Resti i Jakši de Giorgio (Georgio), koji su povrh evidencije morali provjeravati i autentičnost samih zapisa i prijepisa. Za svaku od zapisanih oporuka ova trojica trebala su dobiti tri groša. Istodobno je određeno da se čitavim gradom mora javno proglasiti obveza registriranja svih oporuka u vrijednosti od 100 perpera i više.⁴² Ovakva odredba vjerojatno je svima omogućavala da što prije dođu do rečenih službenika i time olakšaju i ubrzaju proceduru administriranja oporuka.

Iako ni ova mjera nije riješila problem ažuriranja oporuka, o čemu svjedoči i odredba Velikog vijeća iz 1351. godine,⁴³ vjerojatno je da bi gore spomenuta bilježnica danas mogla ponuditi zanimljiv materijal za istraživanje pitanja vezanih uz Crnu smrt. Danas nije točno poznato je li ova bilježnica sačuvana, no čini se da se njezin sadržaj krije između korica petog sveska arhivske serije *Testamenta notarie*. Naime, oporuke sadržane u tom registru su *ad hoc* činjeni prijepisi oporuka čiji su oporučitelji preminuli tijekom epidemije. Činjenica da su tri osobe upisivale oporuke sugerira da bi ova pretpostavka mogla biti točna, jer su upravo Luka de Lucari, Šime de Resti i Jakša de Giorgio (Georgio) bili zaduženi za upis oporuka koje je trebalo izvršiti tijekom epidemije.

Osim neizvršenih oporuka, ubrzo se pojavio i problem ukopa sve većeg broja preminulih uslijed epidemije. Već je naznačeno da su polovicom marta gradska mjesta za ukop postala nedostatna, a povrh toga, s njih se širio nezdravi vonj. Stoga su gradske vlasti tražile novo i

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto, str. 24.

⁴¹ Isto, str. 26.

⁴² Isto, str. 29.

⁴³ *Opera pia*, fol. 9.

udaljeno mjesto za ukop preminulih od kojih mnogi, čini se, nisu imali sredstava za lijes pa su ukapani direktno u zemlju bez ikakva pokrova.⁴⁴ Ovakav način ukopa samo je otvarao mogućnost daljeg širenja zaraze, no dubrovačke vlasti toga nisu bile svjesne, a administrativni problem je, čini se, riješen, jer se tijekom kasnijih mjeseci više ne spominje problem ukopa velikog broja preminulih. Problem ukopa velikog broja preminulih pojavljivao se svuda gdje je kročila Crna smrt, a ponegdje je smrtnost bila tolika da preminule nije imao tko sahraniti. Štoviše, kako svjedoči Angolo di Tura, u Sieni ukućani su sami morali ukopavati svoje najbliže. No, mjesta za ukop ubrzo su postajala nedostatna, pa su životinje nerijetko raznosile gradom rastrgana tijela stradalih.⁴⁵

S druge strane, zanimljivo je primijetiti da dubrovačke vlasti nisu donosile nikakve odredbe o potrebi čistoće grada i zraka u njemu, iako su prema svemu sudeći bile svjesne *nezdravog vonja* koji se širio po gradu. Istovremeno, gradske vlasti nekih talijanskih gradova reagirale su na širenje neugodnih mirisa različitim mjerama. Tako je firentinski magistrat naređivao uklanjanje svih trulih stvari iz grada i njegova podgrađa. U Veneciji su vlasti također stavljale naglasak na potrebu održanja čistoće zraka i zemlje.⁴⁶

Da se uistinu radilo o velikom pomoru koji je vrlo vjerojatno izazvao silnu paniku u gradu, te time zabrinuo gradske vlasti, svjedoči i jedna odredba s početka aprila. Naime, čini se da se uslijed pomora velik broj stanovnika dao u bijeg i napustio grad, u kojem je harala Crna smrt – nadajući se da će tako spasiti živu glavu. Vidjevši da će grad na taj način – što pomorom, što bijegom – ostati bez stanovnika, Veliko vijeće u subotu 12. aprila odlučuje da se svi Dubrovčani koji su izvan grada moraju vratiti u Dubrovnik do nastupajuće srijede. Kazna za nepoštivanje ove odredbe bila je 500 perpera za svakog vlastelina, odnosno 100 perpera za svakog pučanina. Jednako tako, ovom odredbom Veliko vijeće zabranilo je svakom Dubrovčanu odlazak iz grada i dubrovačkog distrikta.⁴⁷ Iako podaci o tome je li bilo pokušaja bijega i nepoštivanja odluka dubrovačkih vlasti nažalost nisu sačuvani, ponavljanje ove odredbe u julu daje naznake da se barem dio stanovnika oglušio na propisane norme i bijegom iz grada potražio spas. No, za razliku od prvog puta, sada je kazna bila umanjena na 50 perpera.⁴⁸

Međutim, odredba iz aprila svjedoči o još nečemu. Iako je njome bio zabranjen odlazak Dubrovčana s područja dubrovačke općine, to

⁴⁴ *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 18.

⁴⁵ Bergdolt, *La peste nera*, str. 66; Benedictow, *The Black Death*, str. 91.

⁴⁶ Henderson, *The Black Death in Florence*, str. 143.

⁴⁷ *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 20; Dinić, *Uticao kuge*, str. 12; Jeremić i Tadić, *Prilozi*, str. 66.

⁴⁸ *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 34.

ipak nije značilo potpunu izolaciju Dubrovnika, jer je odlazak izvan općinskih granica bio dozvoljen u trgovačke svrhe.⁴⁹ Time ova odredba vrlo jasno svjedoči o trgovačkoj orijentaciji Dubrovnika i svijesti dubrovačkih vlasti o važnosti trgovine za život grada čak i u trenucima velike destabilizacije čitavog poretka. Osim toga, ova odredba svjedoči da trgovački život i poslovi u Dubrovniku nisu stali čak ni u trenucima kada je epidemija najžešće harala gradom. S druge strane, ovakav stav dubrovačkih vlasti imao je i negativnu konotaciju. Budući da grad nije bio zatvoren i da je postojala stalna (iako donekle kontrolirana) fluktuacija ljudi i roba, postojala je mogućnost da zaraza iznova dođe u grad i da se proširi na šire područje. Ovakvi postupci donekle se poklapaju s odlukama nekih talijanskih gradova poput Orvieto. No istovremeno, postupci gradskih magistrata nekih drugih gradova u Italiji odudarali su od gore navedenih primjera. Tako su, primjerice, milanske vlasti na prve znakove zaraze reagirale izuzetno restriktivno – zazidavajući sve sumnjive obitelji unutar njihovih domova.⁵⁰ Ovakvim strogim mjerama demografski gubitak Milana sveden je na najmanju moguću mjeru.

Nasuprot tome, u Dubrovniku je Crna smrt u velikom zamahu uzimala svoj danak. Strah da će grad i distrikt ostati bez stanovnika uvjetovali su da već sljedeći dan (13. aprila) Malo vijeće donosi odredbu prema kojoj se svi dužnici, prognani iz grada ili oni koji su pobjegli zbog neplaćenih dugova, mogu vratiti u grad, te da će im sva dugovanja biti oprostena.⁵¹ Međutim, čini se da je strah od epidemije ipak bio preveliki, te su dubrovačke vlasti morale ponoviti ovu odredbu u junu,⁵² kada epidemija izgleda počinje gubiti na svojoj snazi.

No, tijekom maja uopće se nije činilo da će epidemija ubrzo posustati. Dapače, Velikom vijeću se učinilo da će uskoro ostati bez članstva, pa je 30. maja određeno da svaki plemić koji navrší 18 godina može postati članom Velikog vijeća, namjesto dotadašnjeg pravila da svaki član vijeća može imati najmanje 20 godina.⁵³ Istoga je datuma, vjerojatno iz straha od depopulacije, Veliko vijeće donijelo još jednu odluku kojom je pokušalo povećati broj stanovnika grada. Naime Veliko vijeće je odlučilo pozvati sve strane obrtnike koji bi se željeli nastaniti u Dubrovniku i tu obavljati svoj obrt. Da bi pospješile interes za doseljenje, dubrovačke su vlasti novim doseljenicima nudile petogodišnje oslobođenje od svih poreza, osim carine, a povrh svega svaki

⁴⁹ Isto, str. 20.

⁵⁰ Henderson, *The Black Death in Florence*, str. 143–144.

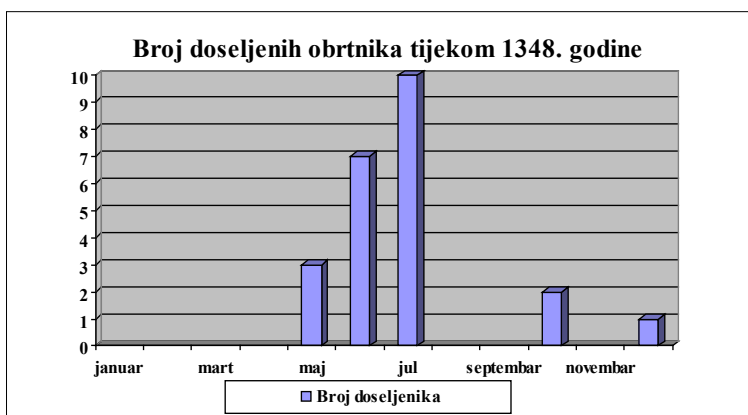
⁵¹ *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 21.

⁵² Isto, str. 27.

⁵³ Isto, str. 25; Dinić, *Uticaj kuge*, str. 13; Harris, *Dubrovnik – A History*, str. 128; Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, str. 37.

doseljenik dobivao bi i 5 perpera godišnje.⁵⁴ Ova povlastica vrijedila je samo za one koji bi se doselili u Dubrovnik unutar jedne godine od donošenja ove odluke. Pri tome, čini mi se važnim zamijetiti da se tom odredbom pokušalo popraviti i gospodarsko stanje u gradu, jer se odredba odnosi samo na obrtnike.

Unatoč svim nedaćama koje je epidemija donijela, pokušaji dubrovačkih vlasti da dovedu nove stanovnike uskoro su počeli donositi prve rezultate. Naime, već u drugoj polovici maja 1348. u grad pristižu prvi doseljenici.⁵⁵ Kao što se vidi iz priloženog grafikona 2, nakon prve trojice koji su stigli u Dubrovnik 18. maja, uskoro se u junu broj zainteresiranih doseljenika i više nego udvostručio. »Doseljenički val« maksimum je dosegao u julu. Tijekom narednih mjeseci novi obrtnici nisu više tako revno pristizali u grad podno Srda. Tek pred kraj godine u Dubrovniku se javlja još nekolicina novih obrtnika.

Grafikon 2: Broj doseljenih obrtnika tijekom 1348. godine

Ukoliko se ovi podaci usporede s podacima iz grafikona 1 koji prikazuje distribuciju pisanja oporuka u Dubrovniku tijekom 1348. godine,⁵⁶ nemoguće je ne primijetiti da se oni međusobno obrnuto recipročno podudaraju. Naime, broj zabilježenih oporuka bio je najveći u martu i aprilu, a već u maju bio je u laganom opadanju. S druge strane, upravo se u maju javljaju prvi doseljenici, a njihov dolazak sve je učestaliji u junu i julu – upravo kada broj zabilježenih oporuka opada.

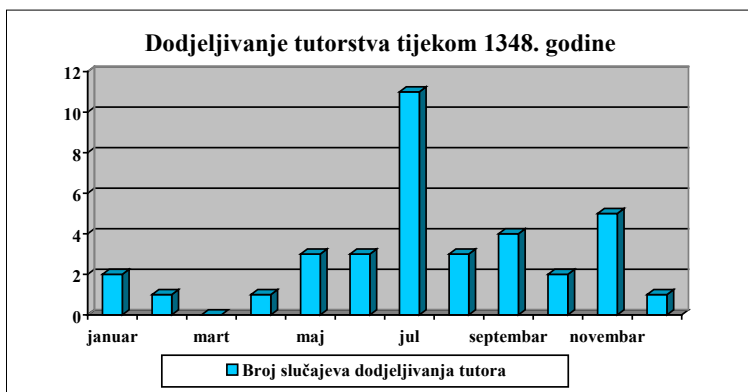
⁵⁴ *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 25–26; Dinić, *Utjecaj kuge*, str. 13.

⁵⁵ Vidi: *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 29 i dalje.

⁵⁶ Grafikon je izrađen na temelju podataka iz zapisnika dubrovačkih vijeća za 1348. godinu. *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 29–55.

Upravo ta činjenica navodi me na razmišljanje da je kroz mart i april epidemija najžešće harala gradom. Već tijekom maja njezin intenzitet je bio u laganom opadanju. No, iz odluka dubrovačkih vijeća vidljivo je da Dubrovčani nisu bili svjesni takvog stanja. Jednako tako, čini se da je u sljedeća dva mjeseca epidemija u gradu polagano jenjavala, što je dalo prostora i poticaja novim obrtnicima da dođu u Dubrovnik.

Zanimljivo je promatrati i broj slučajeva dodjeljivanja tutora malodobnim i pravno nesposobnim nasljednicima preminulih građana.⁵⁷ Za očekivati je da je broj slučajeva dodjeljivanja tutorstva rastao s bješnjem epidemije, odnosno s porastom broja nenadano preminulih, čime su malodobni nasljednici ostajali bez svojih prirodnih skrbnika. Međutim, vodeći se tom činjenicom ipak treba imati na umu da se dubrovačka uprava u tom razdoblju teško nosila s poremećajem u administrativnim poslovima. Stoga je dodjeljivanje tutorstva, uslijed već spomenutog zastoja u izvršavanju oporuka, moglo vremenski zastajati do dva mjeseca. Prema tome i ovaj segment govori u prilog pretpostavci da je s početkom ljeta epidemija u gradu jenjavala i bližila se kraju.

Grafikon 3: Dodjeljivanje tutorstva tijekom 1348. godine

Ovakvi postupci dubrovačkih vlasti upućuju na još jednu činjenicu, a to je da su dubrovačke vlasti problem epidemije tretirale isključivo u administrativnom smislu. Ovakvim stavom pokušavalo se zadržati formu ritma života kakav je bio prije epidemije, što u osnovi nije rješavalo problem. S druge strane, primjeri nekih talijanskih gradova, poput Pistoie, Firence, Pise i Genove, svjedoče da su tamošnje

⁵⁷ Grafikon je izrađen na temelju podataka iz zapisnika dubrovačkih vijeća za 1348. godinu. *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 7–55.

gradske vlasti pokušavale raznim mjerama spriječiti širenje zaraze u zajednici.⁵⁸ Istovremeno, mislim da nije nevažno napomenuti da je u gradu tijekom epidemije djelovalo nekoliko liječnika, no, na žalost, njihove aktivnosti nisu ostale zabilježene. Naime, već je ranije spomenuto da početkom marta 1348. u grad dolazi liječnik Jakov iz Padove, a izvori ga ponovo spominju tek 1349., kada su mu dubrovačke vlasti produžile službu, te mu dale dopuštenje da dovede svoju obitelj u Dubrovnik.⁵⁹ Izvori također bilježe da je u gradu još od 1343. godine djelovao i liječnik kirurg Toma de Stillo, koji je od 1345. držao i apoteku u Dubrovniku.⁶⁰ Od 1346. godine djelovao je u Dubrovniku i Marin liječnik kirurg, kojemu je služba produžena 1347. i 1349. – oba puta na dvije godine.⁶¹

O postojanju liječnika u gradu tijekom epidemije posredno govori i jedna odredba Velikog vijeća od 15. jula 1348. u kojoj se svim gradskim liječnicima daje dozvola otkupa vina koje se tad nalazilo na Lokrumu.⁶² Je li to vino korišteno i u medicinske svrhe, teško je reći i malo je vjerojatno, iako je u srednjovjekovnom svijetu – pa onda i u Dubrovniku – postojalo uvjerenje u ljekovitost vina.⁶³ Ipak, s obzirom na kasnije kroničarske vijesti o načinima prevencije i liječenja tijekom ove epidemije,⁶⁴ te općenito glede tadašnjih medicinskih stavova o liječenju i prevenciji od kuge vino nije korišteno u svrhe liječenja ove morije.⁶⁵

No, prema svemu sudeći, prisutnost ovih liječnika u Dubrovniku i njihov rad nije polučio nekog većeg rezultata, a možda su neki od njih

⁵⁸ Za detaljniji uvid vidjeti zajedno s literaturom koja se tamo navodi: Henderson, *The Black Death in Florence*, str. 143–144.

⁵⁹ *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 17, 69; Jeremić i Tadić, *Prilozi*, sv. 2, str. 12; vidjeti i tablicu liječnika u: Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, dodatak.

⁶⁰ *Monumenta Ragusina*, sv. 1, str. 136, 182. U dosadašnjoj literaturi (Jeremić i Tadić, *Prilozi*, sv. 1, str. 12; Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, tablica liječnika u dodatku) ovaj kirurg navodi se kao *Thomasius de Stalo*. Međutim, prezime ovog liječnika je *de Stillo / de Stilo* i on je sin ranijeg dubrovačkog liječnika Ivana de Stillo. To se jasno može razlučiti iz teksta njegove oporuke, kao i iz oporuka gdje se on navodi kao epitrop. Vidjeti: *TN*, 10-1, sv. 5, fol. 88', 100-100'.

⁶¹ *Monumenta Ragusina*, sv. 1, str. 230, 261; *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 70.

⁶² *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 31. Literatura o dubrovačkim liječnicima spominje i liječnika Nikolu mlađeg iz Padove (Jeremić i Tadić, *Prilozi*, sv. 1, str. 12; Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, tablica dubrovačkih liječnika u dodatku). Međutim, taj je liječnik preminuo u oktobru 1347. godine, što se jasno vidi iz odluka dubrovačkih vijeća. *Monumenta Ragusina*, sv. 1, str. 281.

⁶³ O tome vidi npr.: Ravančić, *Imago vini*, str. 93; Ravančić, *Život u krčmama*, str. 43–44.

⁶⁴ *Ragnina*, str. 227–228.

⁶⁵ Kratki pregled stavova srednjovjekovnih liječnika i njihovih savjeta za prevenciju kuge može se naći u: Bergdolt, *La peste nera*, str. 36–40, 270–281; Cosmicini, *Storia della medicina*, str. 16–27; Blažina-Tomić, *Uloga javnih*, str. 26–41.

i pobjegli iz grada, jer dubrovačke vlasti već 1. maja odlučuju potražiti liječnika kirurga, kojega bi zaposlili na dvije godine. No, čini se da su i tu odredbu dubrovački vijećnici donijeli više iz administrativnih razloga, nego zbog svijesti o potrebi za stručnom liječničkom pomoći. Na ovakav zaključak navodi činjenica da je ova odluka donesena »u paketu« s odlukom o potrebi zapošljavanja još jednog notara.⁶⁶

Međutim, čini se Dubrovčani nisu mogli naći niti jednog dovoljno smionog liječnika koji bi došao u grad u kojem je Crna smrt ostavila svoj pečat, pa stoga odredbu o potrazi za novim liječnikom kirurgom ponavljaju čak dva puta i u oktobru.⁶⁷ I ovom prilikom, odredba o potrazi za liječnikom donesena je »u paketu« s odredbom o potrebi zapošljavanja jednog notara i kovničara novca, što iznova govori da su dubrovačke vlasti problemu epidemije pristupale prije svega administrativno. Naime, tijekom epidemije dubrovačke vlasti nisu pokušavale niti jednom odredbom spriječiti veliku smrtnost stanovništva, nego su uvijek pokušavale riješiti probleme koji su nastajali uslijed velikog pomora. Razloge takvoj reakciji upravnih tijela Dubrovnika vjerojatno treba tražiti u njihovu shvaćanju epidemije i njenih uzroka – u Božji naum se nije smjelo sumnjati.

No, iz spomenutih odredbi s kraja oktobra može se naslutiti još nešto. Naime, dubrovački vijećnici ovom odredbom daju slobodu knezu i Malome vijeću izabrati dužnosnika koji bi trebao poći iz grada i pronaći negdje liječnika kirurga, notara i kovničara, ali istovremeno određuju da nitko tko bi bio izabran ne smije odbiti povjerenu mu dužnost pod prijetnjom kazne od 100 perpera.⁶⁸ Ovo navodi na pomisao da su i ranije pojedinci odbijali poći iz Dubrovnika i prihvatiti se potrage za liječnikom i drugim potencijalnim službenicima. Ako se uzme u obzir vremenski okvir kada se donosi ova odluka, čini se mogućim da je razlog odbijanja službe bio strah da se poslanik razboli u stranom kraju i tamo skonča. Prema svemu sudeći, u Dubrovniku je u oktobru epidemija već minula, pa su vlasti teško pronalazile nekoga tko bi bio voljan krenuti na put u krajeve iz kojih još nije bilo vijesti o okončanju epidemije.

Čini se da su dubrovačke vlasti uistinu smatrale da se krajem oktobra život u gradu polako normalizira, jer krajem oktobra odlučuju zaposliti i jednog učitelja koji bi poučavao gradske mladiće.⁶⁹ Već sredinom novembra *magister Antonius* stigao je u grad i obvezao se poučavati svoje učenike čitati i poznavati gramatiku.⁷⁰ Ovako brz dolazak

⁶⁶ *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 23.

⁶⁷ Isto, str. 46 i 49.

⁶⁸ Isto, str. 49.

⁶⁹ Isto, str. 50.

⁷⁰ Isto, str. 52.

novog učitelja u grad dodatno potvrđuje pretpostavku da je krajem 1348. godine Crna smrt napustila Dubrovnik.

No, epidemija je ostavila svoje tragove, jer je velik broj službeničkih mjesta ostao ispražnjen. Stoga dubrovačke vlasti upravo u ovom razdoblju potražuju različite obrtnike i stručnjake koji bi za općinu mogli izvršavati neke specifične službe. Tako se već 23. novembra traži novi protomagistar dubrovačkog arsenala, slikar i oklopar, a početkom decembra u grad stiže i novi bravar.⁷¹

Čini se da su u tom razdoblju dubrovački vijećnici pokušavali polako »svoditi račun« oko oporuka nastalih u vrijeme epidemije. Naime, već 16. oktobra donesena je odluka da se izaberu petorica službenika koji su trebali preispitati sve ostavštine Dubrovčana namijenjene samostanima i prošnjacima, posebno vodeći računa o preminulim ženskim osobama bez nasljednika.⁷² Ovakav sumnjičav stav dubrovačkih vlasti spram oporuka iznova indirektno svjedoči o raznolikim prijevarama do kojih je dolazilo prilikom njihova izvršavanja. Ova odredba, prema tome, svjedoči da su i crkvene institucije u tim uzburkanim vremenima pokušavale »uloviti u mutnom« i proširiti svoje posjede. Međutim, iako se vijećnicima možda činilo da će pitanje velikog broja oporuka moći riješiti vraćanjem u uhodani ritam administracije, odredbe iz 1351. svjedoče da se problem velikog broja neizvršenih oporuka provlačio još dugo nakon što je Crna smrt napustila Dubrovnik.⁷³

Ipak, krajem oktobra vijećnici se pomalo vraćaju pitanjima organizacije i izgradnje grada. Tako je već krajem oktobra ponovo pokrenuto pitanje gradnje gradskog hospicija, te su određena dvojica službenika koja su trebala pronaći prostor za gradnju tog objekta.⁷⁴ U sklopu tih razmišljanja pred vijećnike je iznova došlo i pitanje gradskog hospitala, te je odlučeno da se postojeći hospital premjesti na

⁷¹ Isto, str. 53.

⁷² Isto, str. 47.

⁷³ *In Christi nomine amen. Anno eiusdem millesimo trecento quinquagesimo primo, indictione quarta, die ultimo mensis ianuarii, tempore nobilis et potentis viri domini Marci Superancio honorabilis comitis Ragusii ac tempore nobilium virorum ser Savini de Bonda, ser Iohannis Pauli de Gondola et ser Marini Clementis de Goçe honorabilium tesariorum Sancte Marie. In maiori consilio sono campane more solito congregato. In quo quidem consilio interfuerunt consiliarii LXI per LIII ipsorum consiliariorum captum fuit et firmatum quod cum multe matres testamentorum tota die perueniant ad manum tesariorum que admitti possent ex eo quod illico non possunt reddigi in publicam formam quod posset redundari in maximum preiudicium et non solum (cassatum: I) deffunctorum sed etiam multorum aliorum sed (?) manibus testamentis que erunt scripta et (cassatum: rescripta) registrata (!) per dictos tesarierios in eorum quaterno, adhibeatur plena fides et eis oredatur quem ad modum si essent in publicam formam redacta. Vidjeti: *Opera pia*, fol. 9.*

⁷⁴ *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 49.

novu lokaciju.⁷⁵ Iako bi se možda moglo zaključiti da je gradski hospital izgrađen u sklopu sanitetskih post-kužnih mjera, ove odredbe o gradnji gradskog hospitala svjedoče da se u biti radilo samo o premještanju ove institucije na novu lokaciju. Uostalom, o tom premještanju dubrovačke vlasti su raspravljale i prije no što je epidemija kročila u grad.⁷⁶ Međutim, dužnosnici koji su trebali ispitati ovu stvar i pronaći novu lokaciju izabrani su tek polovicom decembra.⁷⁷ Ovaj vremenski zaostatak od mjesec i pol dana, govori koliko je Crna smrt ostavila traga u društvenom tkivu grada, koji se već tada, prema svemu sudeći, polako počeo oporavljati. Jednako tako, o poremećaju koji je Crna smrt unijela u život srednjovjekovnog Dubrovnika posredno govori i podatak da se je Veliko vijeće tijekom 1348. godine sastalo čak 32 puta, što je bilo dvostruko više nego 1347. godine.⁷⁸

Svi izneseni podaci mislim da jasno govore o direktnim učincima Crne smrti 1348. godine na život onovremenog Dubrovnika. Njena kasnija pojavljivanja tijekom istog stoljeća samo će dodatno narušiti populacijsku sliku grada, te uzdrmati njegovo gospodarstvo. Međutim, koliko je bio dubok trag koji je Crna smrt ostavila u Dubrovniku tek se treba detaljno proučiti.

Izvori

- Annali di Ragusa del magnifico ms. Nicolo di Ragnina* (ur. S. Nodilo). Scriptorum, vol. I., Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium vol. 24. Zagreb: JAZU, 1883.
- Boccaccio, Giovanni: *Dekameron*. Dio prvi (prijevod: Jerka Belan i Mate Maras). Zagreb: Globus media d.o.o., 2004.
- Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 11 (ur. Tadija Smičiklas). Zagreb: JAZU, 1913.
- Cronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451)* (ur. N. Nodilo). Scriptorum vol. II., Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium vol. 25. Zagreb: JAZU, 1893.
- Croniche ulteriori di Ragusa – probabilmente opera di Giovanni di Marino Gondola* (ur. N. Nodilo). Scriptorum vol. II., Monumenta

⁷⁵ *Item in dicto maiori consilio captum fuit et firmatum per LX consiliarios de dando libertatem comiti et suo minori consilio de removendo hospitale de loco, ubi est ad presens, et de faciendo ipsum fieri in eo loco, ubi eis videbitur melius et condecen-tius*. Isto, str. 50.

⁷⁶ *Monumenta Ragusina*, sv. 1, str. 219–220.

⁷⁷ *Monumenta Ragusina*, sv. 2, str. 54.

⁷⁸ Tablicu sastanaka Velikog vijeća polovinom 14. stoljeća sastavio je Stjepan Krivošić: Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika*, str. 38.

- spectantia historiam Slavorum Meridionalium vol. 25. Zagreb: JAZU, 1893.
- Li Annali della nobilissima Republica di Ragusa - aggiuntovi nella fine un rattamento di moderni annali o veramente cronache* (ur. S. Nodilo). *Scriptores* vol. I., *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* vol. 24. Zagreb: JAZU, 1883.
- Listine ob odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke Republike. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, sv. 3 (ur. Šime Ljubić). Zagreb: JAZU, 1872.
- Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* 10, *Monumenta Ragusina – Libri reformationum*, sv. 1 (ur. Franjo Rački). Zagreb: JAZU, 1879.
- Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* 13, *Monumenta Ragusina – Libri reformationum*, sv. 2 (ur. Franjo Rački). Zagreb: JAZU, 1882.
- Opera pia*, s. 92, vol. 3. Državni arhiv Dubrovnik.
- Testamenta notariae*, 10–1, sv. 5. Državni arhiv Dubrovnik.

Literatura

- Benedictow Ole J.: *The Black Death 1346-1353: The Complete History*. Woodbridge: The Boydell Press, 2004.
- Bergdolt, Klaus: *La peste nera e la fine del medioevo*. Monferrato: Edizioni Piemme Pocket, 2002.
- Blažina-Tomić, Zlata: *Historical development of the laws and regulations concerning public health in Dubrovnik (Ragusa) from the 13th–15th century* (magistarski rad). McGill University, 1981.
- Blažina-Tomić, Zlata: *Uloga javnih zdravstvenih službenika kacamorata, vijeća i medicinske profesije u sprečavanju kuge u Dubrovniku u prvoj polovici 16. stoljeća* (doktorska disertacija). Sveučilište u Zagrebu, 2001.
- Cohn, Samuel K. Jr.: The Black Death: End of a Paradigm. *The American Historical Review* 107, 2002, br. 3, str. 703–738.
- Cosmicini, Giorgio: *Storia della medicina e della sanità in Italia*. Rim-Bari: Laterza, 1998.
- Dinić, Dušanka: Uticaj kuge od 1348. na privredu Dubrovnika. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 5, 1960.
- Grmek, Mirko Dražen: *Le concept d'infection dans l'antiquité et au Moyen Age: Les anciennes mesures sociales contre les maladies contagieuses et la fondation de la première quarantaine a Dubrovnik (1377)*. Rad JAZU, 384, 1980.
- Harris, Robin: *Dubrovnik – A History*. London: SAQUI, 2003.

- Henderson, John: The Black Death in Florence: medical and communal responses. *Death in Towns, Urban Responses to the Dying and the Dead, 1300-1600* (ur. Stephen Basset). Leicester-London-New York: Leicester University Press, 1992, str. 136–150.
- Janeković-Römer, Zdenka: I lazaretti di Dubrovnik (Ragusa). *Rotte Mediterranee e baluardi di sanità. Venezia e i lazaretti mediterranei* (ur. Nelli-Elena Vanzan Marchini). Milano: Skira, 2004.
- Janeković-Römer, Zdenka: *Višegradski ugovor temelj Dubrovačke Republike*. Zagreb: Golden Marketing, 2003.
- Jeremić, Risto i Tadić, Jorjo: *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, sv. 1. Beograd: Centralni higijenski zavod, 1938.
- Krivošić, Stjepan: *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*. Dubrovnik-Zagreb: JAZU, 1990.
- Novak, Grga: *Prošlost Dalmacije*, sv. 1. Split: Marijan tisak, 2004.
- Povijest Hrvata – srednji vijek* (ur. Franjo Šanjek i Franko Mirošević). Zagreb: Školska knjiga, 2003.
- Ravančić, Gordan: *Imago vini (pokušaj sagledavanja predodžbe o vinu u srednjovjekovnom Dubrovniku)*, Dubrovački horizonti, 38, 1998.
- Ravančić, Gordan: Prilog proučavanju Crne smrti u dalmatinskom gradu (1348.–1353.) – raspon izvorne građe i stanje istraženosti na primjerima Dubrovnika, Splita i Zadra. *Povijesni prilozi*, 26, 2004, str. 7–18.
- Ravančić, Gordan: *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Dom i Svijet, 2001.
- Ziegler, Philip: *The Black Death*. London: Penguin Books, 1998.

Direct impact of the Black Death in Dubrovnik in 1348

Summary

Extant sources sometimes can reveal vague information that should be put in the proper context in order to reveal past reality. Consequently, author tries to reveal and trace curriculum of the events during the plague months in the spring and summer of 1348 in Dubrovnik. Extracting the information from the extant sources and using the combination of qualitative and quantitative analysis author revealed a mainstream of the city's life and horror that befell the inhabitants of Dubrovnik. It seems that the epidemic came to the city at the beginning of 1348 but fell down already in the beginning of the sum-

mer. However, it also seems that, though the plague fled the fear did not, since Dubrovnik authorities many times invited new settlers.